

NEROVNÉ DEMOKRACIE

KDO V ČESKÉ REPUBLICE (NE)VOLÍ?

Daniela Ostrá
Květen 2025

Proč na tom záleží: Tato zpráva se zabývá poklesem volební účasti v České republice, zejména mezi mladými lidmi, osobami s nižším vzděláním a sociálně znevýhodněnými občany, protože to představuje hrozbu pro rovné politické zastoupení a demokratickou legitimitu.

Hlavní závěry: Jedinci s vyšším vzděláním, ekonomickou stabilitou, politickým zájmem a vazbami na politické strany nebo odbory půjdou volit s vyšší pravděpodobností. Nejnižší účast je naopak mezi nezaměstnanými, mladými lidmi a těmi, kteří postrádají důvěru v demokracii.

Co doporučujeme: Posílit občanské vzdělávání, investovat do inkluzivního školství, regulovat exekuce, obnovit důvěru ve veřejné služby a podpořit legitimitu odborů jako demokratických aktérů.

Obsah

ÚVOD	2
JAK MŮŽEME ANALYZOVAT VOLEBNÍ ÚČAST?	4
CO ZPŮSOBUJE VOLEBNÍ NEÚČAST?	5
„TYPICKÝ“ AKTIVNÍ ČESKÝ VOLIČ.....	13
ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ.....	15
ZDROJE.....	17

ÚVOD

Vzestup populismu, hybridních hrozeb, šíření dezinformací a klesající odolnost demokracií v turbulentních časech se staly klíčovými tématy jak pro výzkumníky, tak pro tvůrce politik. Ačkoli demokratické režimy stále tvoří více než polovinu států světa, rostoucí nespokojenost veřejnosti a slábnoucí občanská angažovanost naznačují hlubší problémy. Jedním z nejvýmluvnějších ukazatelů zdraví demokracie je politická participace – především účast ve volbách. Volby nejsou jen hlavním mechanismem, kterým mohou občané činit politiky odpovědnými, ale zároveň představují jediný institucionalizovaný a pokojný způsob změny politického vedení.

Nízká volební účast představuje vážný problém pro každou demokracii – nejen proto, že zpochybňuje legitimitu zvolených zástupců, ale i proto, že vede k nerovnému politickému zastoupení. Sociálně vyloučené a nízkopříjmové skupiny, které jsou často ve volbách podrepresentovány, zároveň většinou chybí v politickém a veřejném diskurzu (viz Lijphart 1997). Vysoká volební účast pomáhá tyto rozdíly snižovat, podporuje inkluzivitu a posiluje důvěru v systém. V době rostoucích obav z oligarchizace politiky jsou volby, které skutečně odrážejí rozmanitost společnosti, jedním z mála účinných nástrojů k obnovení rovnováhy.

Problém volební (ne)účasti je v postkomunistických demokraciích obzvláště výrazný. Ačkoli je klesající volební účast celoevropským trendem, v zemích střední a východní Evropy je pokles znatelně prudší. Podle údajů organizace IDEA klesla volební účast mezi koncem 80. let a rokem 2015 v zavedených západních demokraciích přibližně o 10 %, zatímco v postkomunistických zemích zhruba o 20 % oproti jejich prvním svobodným volbám (Solijonov 2016). Česká republika, často považovaná za úspěšný příklad postkomunistické transformace, není výjimkou.

Přestože Česká republika dosáhla v 90. letech relativně rychlé institucionální konsolidace, volební účast zde za poslední tři dekády prudce klesla. A i když věk není hlavním určujícím faktorem volební účasti, statisticky jsou právě mladí lidé nejčastějšími nevoliči. První volební zkušenost může být pro mladé stresující a matoucí – zejména pokud jim chybí podpora ze strany rodiny nebo vrstevníků. To ukazuje na zásadní roli škol, zejména pro

mladistvé ze znevýhodněného prostředí. Občanské vzdělávání by nemělo zůstat u abstraktních demokratických hodnot, ale mělo by studenty vybavit praktickými dovednostmi a sebevědomím k volební participaci.

Vzdělání obecně vychází jako jeden z nejsilnějších prediktorů politické angažovanosti. Osoby se středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním půjdou volit s výrazně vyšší pravděpodobností, zatímco lidé pouze se základním vzděláním s až 50 % pravděpodobností volit nepůjdou. Nerovnost ve vzdělávání, která v České republice přetrvává, přispívá k politické nerovnosti. Zvýšené financování školství, modernizace systému a zajištění rovného přístupu – například prostřednictvím zapojení školních sociálních pedagogů – může pozitivně ovlivnit volební účast.

Důležitou roli hraje i ekonomický status. Zatímco podnikatelé a důchodci bývají ve volbách aktivnější, nezaměstnanost a zadlužení (zejména exekuce) souvisejí s politickým odcizením. Pro mnohé ekonomicky nebo sociálně marginalizované osoby není neúčast výrazem apatie, ale racionálním rozhodnutím – pramenícím z nedůvěry vůči systému, který podle nich nefunguje v jejich prospěch. Pokud však tento trend bude pokračovat, hrozí, že tyto skupiny budou politicky umlčeny a jejich zájmy vyloučeny z agendy veřejné debaty.

Data nicméně nabízejí i nadějnější pohled. Občané, kteří věří, že politický systém reaguje na jejich potřeby, nebo mají pocit, že jejich jednání může něco změnit, mají výrazně vyšší tendenci volit. Dvěma nejvýznamnějšími faktory, které pozitivně ovlivňují účast, jsou politický zájem a identifikace s politickou stranou. V českých parlamentních volbách v roce 2021 činil rozdíl v účasti mezi politicky zainteresovanými a nezainteresovanými voliči téměř 60 %. To ukazuje na potřebu, aby politické strany navazovaly pevnější vztahy s veřejností.

Zajímavým, ale dosud nedostatečně využívaným mobilizačním prvkem v českém kontextu je členství v odborech. Odbory svým členům nejen poskytují politické informace a posilují vnitřní efektivitu („můj aktivismus může něco změnit“), ale také mají podle mezinárodních výzkumů prokazatelný potenciál mobilizovat voliče. Aktivní odborová participace tak podporuje fungování

liberální demokracie. V České republice jsou však odbory často vnímány prizmatem své komunistické minulosti – kdy byly státem kontrolované, povinné a úzce propojené s propagandou.

Nyní se podrobněji podívejme na jednotlivé faktory ovlivňující volební účast v České republice a na návrhy opatření, která by mohla podpořit vyšší míru občanské angažovanosti.

JAK MŮŽEME ANALYZOVAT VOLEBNÍ ÚČAST?

Abychom mohli odpovědět na výše položené otázky, musíme si stanovit proměnné a indikátory, které budeme na následujících stránkách zkoumat. V této studii budeme pracovat převážně s individuálními daty o voličích.

Dosavadní výzkum vysvětluje volební účast prostřednictvím řady teorií. Předkládaná studie se příčiny volební absence snaží vysvětlit za pomoci teorie socioekonomického statusu, teorie motivace a teorie mobilizace. Verba, Schlozman a Brady (1995) uvádějí v zásadě trojí vysvětlení pro to, proč lidé nevolí.

A. NEDOSTATEK MOTIVACE

Vysvětlení se odvíjí od teorie motivace. Klade důraz na postoje lidí k politice. Jejich laxní přístup k participaci odůvodňují tím, že tito lidé obecně nemají zájem o politiku a nevěří, že by volby měly něco reálně změnit.

B. NEDOSTATEČNÁ MOBILIZACE

Druhé vysvětlení volební neúčasti, spojené s teorií mobilizace, hovoří o tom, že občané musí být k účasti ve volbách mobilizováni, přičemž zde hrají roli sociální konexe (například členství v odborové organizaci, návštěva bohoslužeb, zaměstnanecký status a další).

C. NEDOSTATEK ZDROJŮ

Poslední argument vysvětlující volební účast, respektive absenci u voleb, je postaven na předpokladu, že zapojení do politiky s sebou nese náklady a vyžaduje jisté zdroje (kognitivní, finanční či časové). Oppenhuis (1995) v této souvislosti upozorňuje na fakt, že zdroje nejsou ve společnosti distribuovány rovnoměrně, tudíž politická participace je pro některé skupiny obyvatel složitější než pro jiné.

CO ZPŮSOBUJE VOLEBNÍ NEÚČAST?

Studie pracuje s daty na individuální úrovni, která byla sesbírána v letech 1998–2021 českým Centrem pro výzkum veřejného mínění (CVVM). Data jsou veřejně dostupná v online databázi dané instituce. Pro hlubší vysvětlení efektu proměnných ještě doplňujeme unikátní data z hloubkových rozhovorů, které byly vedeny v rámci výzkumných projektů olomoucké Univerzity Palackého.

SOCIOEKONOMICKÉ FAKTORY

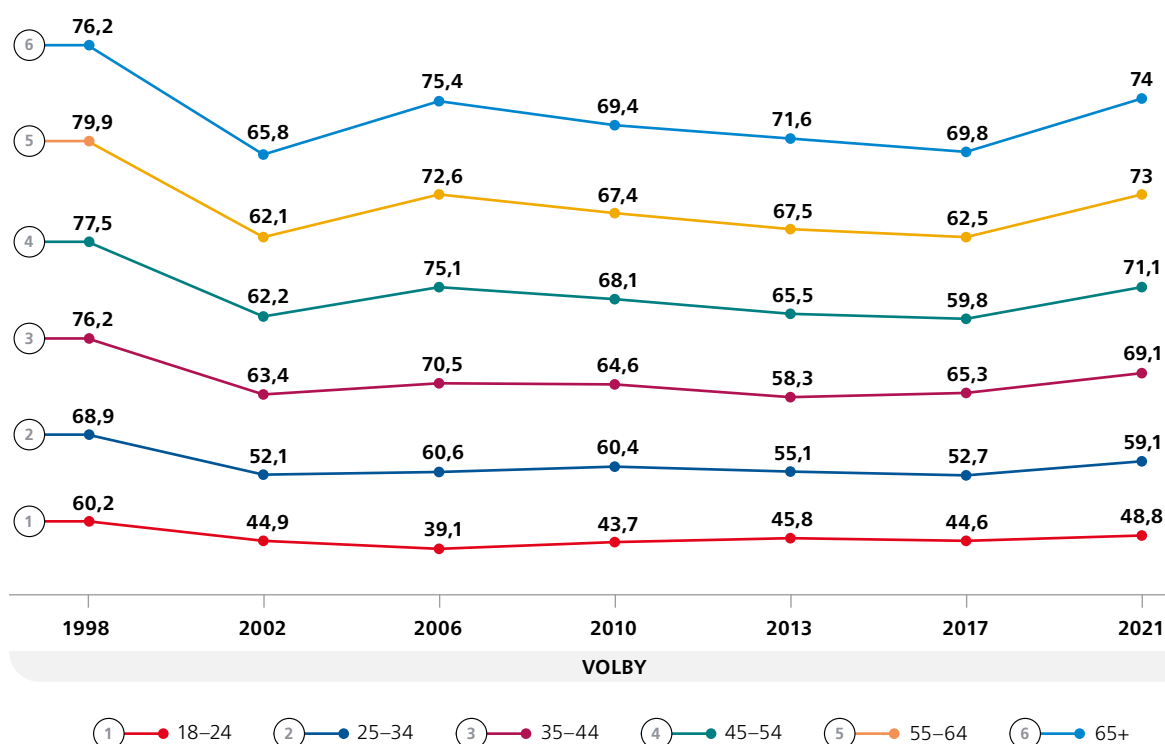
Většina světových studií, které testovaly vliv socioekonomických proměnných na volební chování, potvrzuje pozitivní efekt věku, vzdělání, příjmu či sociální pozice ve společnosti (více například Verba a Nie 1972; Blais 2000; Wilford

2020; Martikainen P., Martikainen, T., Wass 2005 a další). Proto budeme jejich vliv ověřovat i v českém případě.

MLADÍ LIDÉ A VOLBY

Empirické studie naznačují silnou korelaci mezi věkem a volební účastí (Nevitte, Blais, Gidengril, Nadeau 2009), kdy platí, že nejnižší volební účast sledujeme u nejmladších voličů. Pokud se podíváme na vývoj volební účasti v České republice od roku 1998 do roku 2021, nejnižší účast opravdu vykazují mladí ve věku 18–24 let, oproti tomu nejčastěji k volbám chodí lidé starší 65 let (více graf 1). Při srovnání zmiňovaných věkových skupin se ukazuje průměrný rozdíl v jejich volební účasti kolem 25 %,

Graf 1
Volební účast podle věku

Zdroj dat: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Česká volební studie 2013–2021. Data jsou vážena. Vypočítáno autorkou.

Tabulka 1

Rozdíly v účasti jednotlivých věkových skupin v letech 1998–2021 (v %)

Volební rok	Volební účast nejmladší věkové skupiny (v %)	Volební účast nejstarší věkové skupiny (v %)	Rozdíl ve volební účasti (v %)
1998	60,2	76,2	16
2002	44,9	65,8	20,9
2006	39,1	75,4	36,3
2010	43,7	69,4	25,7
2013	45,8	71,6	25,8
2017	44,6	69,8	25,2

Zdroj dat: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Česká volební studie 2013–2021. Data jsou vážena. Vypočítáno autorkou.

příčemž nejvyšší rozdíl (více jak 36 %) byl zaznamenán v roce 2006 (více tabulka 1).

Podívejme se ještě na to, jak si jednotlivé věkové skupiny voličů vedou v pravděpodobnosti účasti, respektive neúčasti u voleb. Výsledky analýzy prezentuje graf 2.

Nejvyšší pravděpodobnost neúčasti u voleb vykazují lidé z nejnižší věkové skupiny. V této kategorii je pravděpodobnost volební absence 50 %. U věkových skupin 25–64 let se pravděpodobnost pohybuje v průměru kolem 32 %, tedy vidíme jen mírný pokles s tím, jak roste věk. Nejnižší pravděpodobnost neúčasti u voleb se vyskytuje u nejstarších občanů ve věku 65 let a více – pouze 26 %.

Čím si lze vyšší absenci u voleb u mladých lidí vysvětlit? V rámci skupinových rozhovorů vedených s mladými lidmi ve věku 18–22 let vyplývalo, že na volby nenahlíží jako na nástroj reálných změn ve společnosti, ale „pouze“ jako na formální projev občanské povinnosti. Nemotivují je tolik ideály, představa šancí měnit svět ani pozitivní emoce. Nadto samotný proces voleb byl pro některé z nich složitý a vyvolával v nich obavy (Ostrá, Merklová, 2021):

Já, když jsem šla poprvé volit, tak jsem byla strašně zmatená. Já jsem vůbec nevěděla, co mám dělat, kam mám jít, nebo jak to funguje.

Jana, 20 let

Byl jsem hrozně zmatený ohledně preferenčních hlasů a těchto věcí. To jsem si říkal, že nikdy nemůžu zvládnout. Pak jsem měl stres, abych to hodil do správné urny. Bylo to i trochu stresující.

Patrik, 21 let

Kromě nervozity ze samotného aktu voleb vyplynul z rozhovorů s mladými lidmi ještě další zajímavý důvod jejich váhání, zda volebně participovat. Nejmladší voliči nechtějí dělat ve své volbě ústupky. Pokud tedy mají volit určitou

stranu či kandidáta, musí se s ním 100 % ztotožnit. Když není nikdo, kdo by jejich preferencím odpovídal, mohou se rozhodnout rezignovat na volby jako takové:

Musel by to být někdo, komu věřím a 100 % ho podporuji a souhlasím s ním ve všem na 100 %.

Aneta, 18 let

VZDĚLÁNÍ HRAJE ROLI

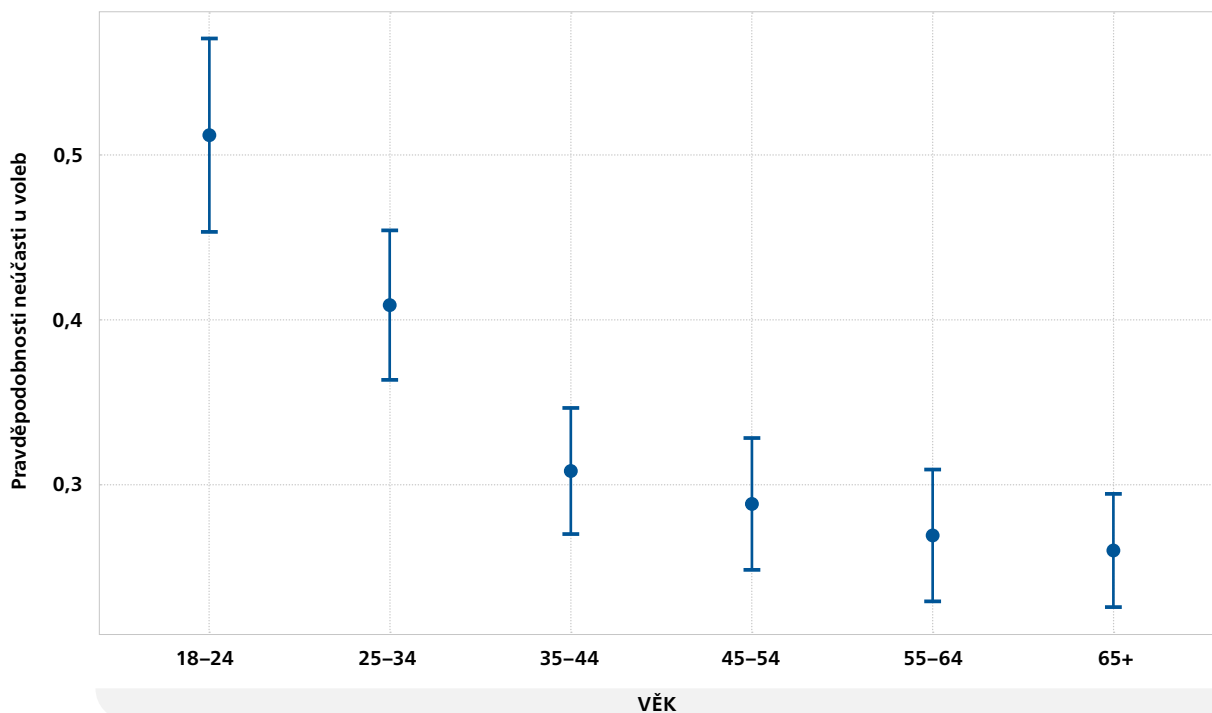
Někteří odborníci upozorňují, že věk sám o sobě neobsahuje dostatečné vysvětlení toho, proč mladí lidé mají nižší tendenci účastnit se voleb (například Linek 2013). Je tedy podstatné podívat se, jak věk jako kategorie souvisí s dalšími proměnnými – zejména vzděláním a socioekonomickým postavením ve společnosti. Obojí má tendenci růst právě s věkem.

Již v roce 1980 potvrdili Wolfinger a Rosenstone ve své empirické studii silný vztah mezi volební účastí a mírou vzdělání. Argumentovali tím, že vzdělání pomáhá lidem snižovat náklady na volební rozhodnutí, protože je vybavuje dostatečnými kognitivními schopnostmi k pochopení složitých a nehmotných procesů – jako je také politika. Pokud jedinec politiku chápe, je větší šance, že o ni bude projevoval zájem a aktivně se jí bude účastnit (Wolfinger, Rosenstone 1980). Dalším vysvětlením silného vlivu vzdělání na volební chování je, že u občanů s vyšším vzděláním je větší pravděpodobnost, že přijmou občanské ctnosti a normy, které připisují participaci vyšší hodnotu (Nevitte, Blais, Gidengril, Nadeau 2009)

Podíváme-li se na situaci českých voličů, respektive nevoličů podrobněji podle úrovně dosaženého vzdělání, vykreslí se nám obdobně jasné výsledky. Průměrný rozdíl ve volební účasti lidí s dokončeným základním vzděláním a vysokoškolsky vzdělaných byl v letech 1998–2021 více jak 33 %. Ve volbách v roce 2017 byl rozdíl dokonce přes 40 %.

Graf 2

Pravděpodobnosti neúčasti u voleb jednotlivých věkových skupin

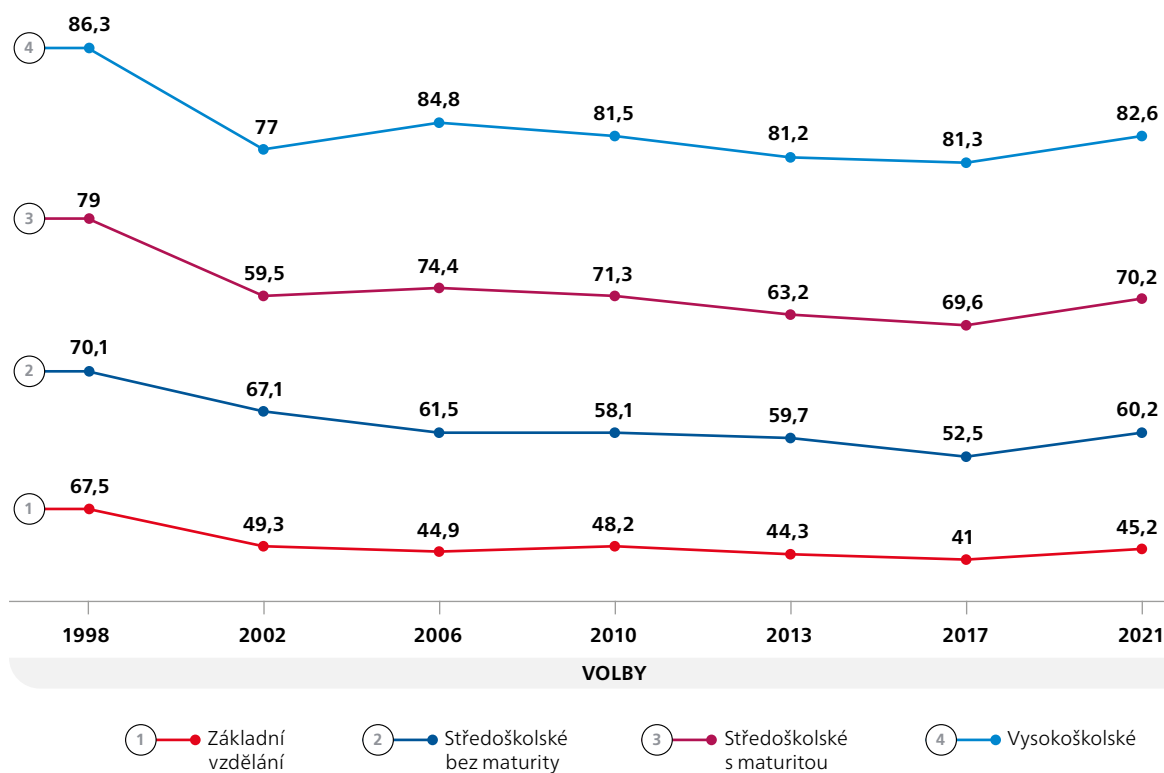

Zdroj dat: Česká volební studie 2017 a 2021. N = 1450, interval spolehlivosti na hladině 95 %.

Autor: Veronika Opletalová, Univerzita Palackého.

Graf 3

Volební účast na základě dosaženého vzdělání

Zdroj dat: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Česká volební studie 2013–2021. Data jsou vážena. Vypočítáno autorkou.

Tabulka 2

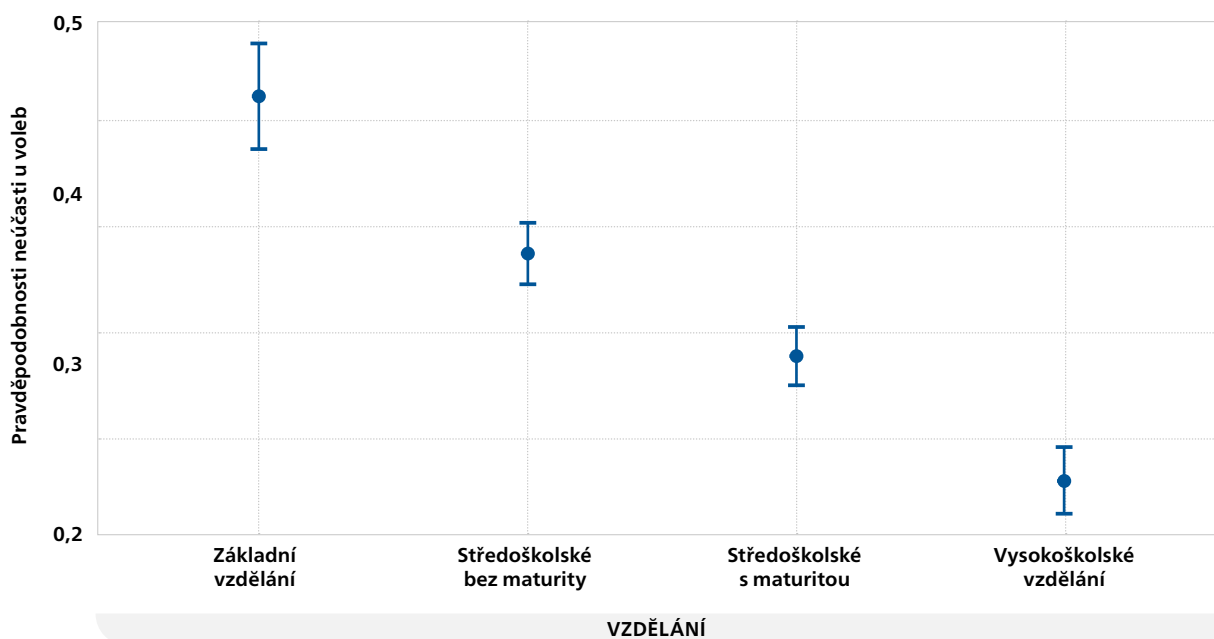
Rozdíly ve volební účasti podle dosaženého vzdělání

Volební rok	Volební účast – lidé se základním vzděláním (v %)	Volební účast – lidé s vysokoškolským vzděláním (v %)	Rozdíl ve volební účasti (v %)
1998	67,5	86,3	18,8
2002	49,3	77,0	27,7
2006	44,9	84,8	39,9
2010	48,2	81,5	33,3
2013	44,3	81,2	36,9
2017	41,0	81,3	40,3
2021	45,2	82,6	37,4

Zdroj dat: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Česká volební studie 2013–2021. Data jsou vážena. Vypočítáno autorkou.

Graf 4

Pravděpodobnosti neúčasti u voleb jednotlivých vzdělanostních skupin

Zdroj dat: Česká volební studie 2017 a 2021. N = 1450, interval spolehlivosti na hladině 95 %.

Autor: Veronika Opletalová, Palackého Univerzita v Olomouci.

Podívejme se opět na to, jaká je pravděpodobnost neúčasti u voleb podle úrovně dosaženého vzdělání (graf 4).

Z dat vyplývá, že lidé se základním vzděláním mají až 50% pravděpodobnost absence u voleb. Platí však, že míra pravděpodobnosti klesá s vyššími stupni dosaženého vzdělání. Ti, kteří absolvovali vysokou školu, mají pouze 16% pravděpodobnost neúčasti u voleb.

Ukazatel vzdělání nám nemusí říkat jen to, jak míra dosaženého vzdělání ovlivňuje šance na to, že se lidé zúčastní voleb. Vzdělání je ze všech demografických proměnných tou, která nám nejlépe – byť zprostředkovaně – popisuje i kvalitu rodinného zázemí či osobní predispozice dotyčných jedinců. Je velmi pravděpodobné, že lidé s vysokoškolským titulem pochází z rodiny, jejíž členové mají rovněž vyšší vzdělání (ne nutně vysokoškolské), mají doma

knihy nebo se běžně baví o veřejném dění (Wolfinger, Rosenstone 1980). Vzdělání rovněž velmi úzce souvisí také s další sociodemografickou charakteristikou, na kterou se blíže podíváme – s ekonomickou aktivitou.

EKONOMICKÁ AKTIVITA A VOLEBNÍ ÚČAST

Pozitivní vztah vyššího sociálního a ekonomického statusu na volební účast je v odborné komunitě znám už od 70. let minulého století. Argumenty jsou podobné jako u jiných sociodemografických proměnných. Lidé, kteří chodí do zaměstnání se socializují, mají možnost s kolegy probírat veřejné dění a politiku. Ekonomická aktivita tak má sama o sobě jistý mobilizační potenciál. Dalším důležitým argumentem je dostatek zdrojů. V předešlých částech této studie zmiňujeme, že zdroje ve společnosti nejsou distribuovány rovnoměrně a že tudíž ani politická participace není rovnoměrná napříč skupinami. Lidé, kteří mají finanční prostředky a nemusejí řešit na každodenní bázi existenční otázky, mají ve skutečnosti více možností k participaci. Naopak sociálně znevýhodnění občané nebo ti, kteří mají vážné problémy vyjít s příjmy, otázky spojené s uspokojením základních materiálních potřeb řeší neustále. Systém, který mají svou účastí u voleb legitimizovat, jim nic nenabízí. Mají na jeho udržování aktivně participovat?

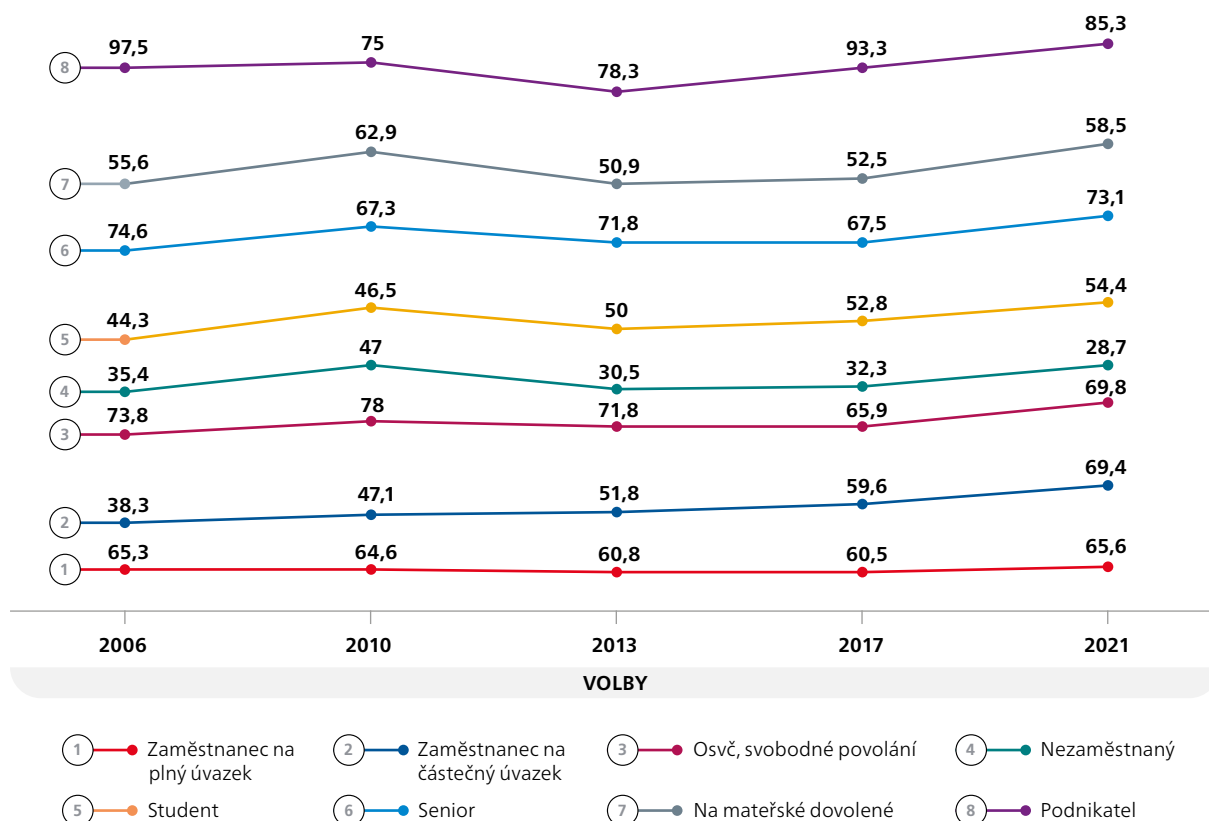
Odpověď na otázku, zda socioekonomický status může mít vliv na volební chování českých občanů, přináší následující odstavce. Při pohledu na graf 5 je vidět značně nízká procentuální účast ve volbách u nezaměstnaných. Naprosto propastný rozdíl je mezi nezaměstnanými a podnikateli. Například při posledních sněmovních volbách v roce 2021 byl rozdíl ve volební účasti mezi uvedenými skupinami téměř 57 %.

Podobně výrazné rozdíly jsou mezi skupinou podnikatelů a nezaměstnaných v pravděpodobnosti absence u voleb. Podnikatelé vykazují společně se seniory nejnížší pravděpodobnost volební neúčasti (kolem 25 %). Naopak u nezaměstnaných je pravděpodobnost toho, že k volbám vůbec nepřijdou, až 70 % (uvnitř skupiny je velký rozptyl).

Závěry analýzy tak potvrzují domněnku, že ti, kteří čelí ekonomickým problémům a vyznačují se nižším socioekonomickým statutem, nechodí k volbám. V souvislosti s tím je třeba uvést další faktor negativně ovlivňující životní úroveň lidí a tím také jejich ochotu volebně participovat. Česko se může „chlubit“ specifickým znakem spojeným s vysokým počtem obyvatel v exekuci. Podle aktuálních údajů Exekutorské komory České republiky se v exekuci nachází více jak 625 tisíc obyvatel země. Řada z nich má více exekucí naráz (23 % z nich má dokonce deset a více exekucí). Přestože nedisponujeme daty o exekucích na individuální úrovni,

Graf 5

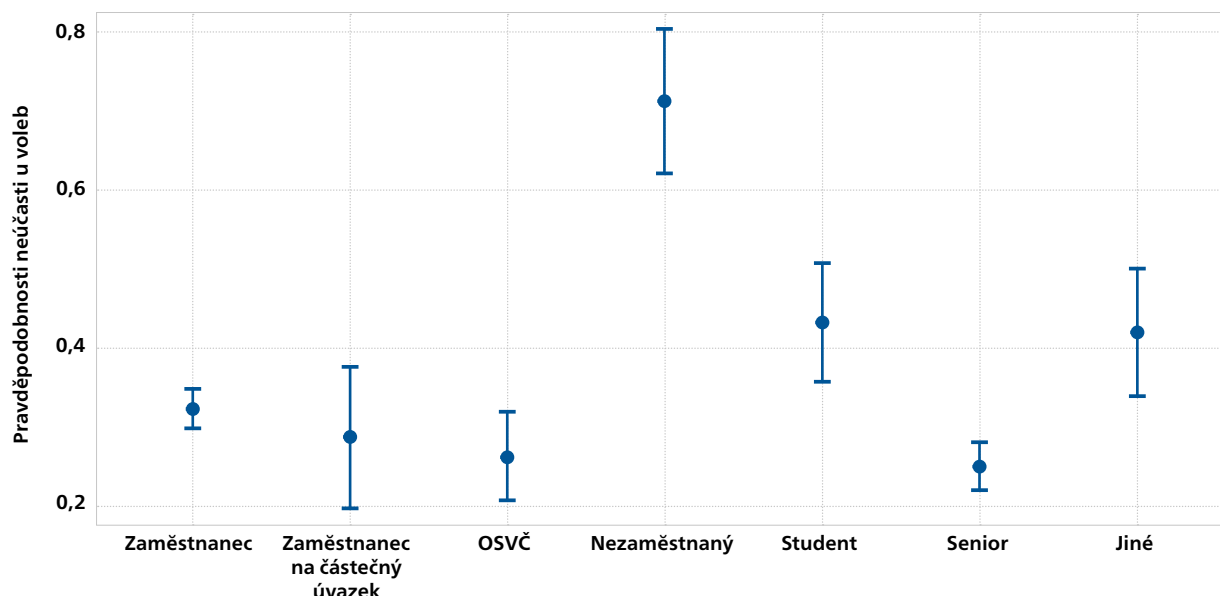
Volební účast podle ekonomického postavení (v %)

Zdroj dat: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Česká volební studie 2013–2021. Data jsou vážena. Vypočítáno autorkou.

Graf 6

Pravděpodobnosti neúčasti u voleb podle socioekonomického statusu

Zdroj dat: Česká volební studie 2017 a 2021. N=1450, interval spolehlivosti na hladině 95 %, Autor: Veronika Opletalová, Univerzita Palackého

vliv exekucí na volební účast dokládají analýzy, které pracují s agregovanými daty. Ekonomové z think-tanku IDEA při CERGE-EI spočítali, že v těch obcích, kde vzroste nárůst podílu exekucí o 10 procentních bodů, klesne volební účast o procento. Vedle toho roste podpora pro extrémní pravici (o procento) a populisty (o tři procenta). To znamená, že i ti, kteří sami exekuci nečelí, ale žijí v oblastech s vysokým podílem sousedů v exekuci, se podle toho rozhodují u volebních urn (Grossman, Jurajda a Zapletalová 2023).

Exekuce, špatná životní úroveň i pocit ekonomického a sociálního úpadku mají nejen vliv na to, jak se lidé staví k účasti ve volbách, ale také na vnímání demokracie samotné. Z kvalitativního výzkumu Eroze demokracie, jehož výsledky máme k dispozici, je patrné spojení vnímání úrovně demokracie s ekonomickým vývojem a vnímání vlastní životní situace. Respondenti, kteří pocitovali snižování své životní úrovně, v rozhovorech označovali za úpadek demokracie jevy jako nedostupné bydlení, zvyšování věku odchodu do důchodu, jakékoliv zdražování, zhoršení kvality potravin, závislost na dovozu komodit ze zahraničí atp.

Třeba to odcházení do důchodu ... S cenami potravin a léků, nedostatkem ... Souvisí to s demokracií, že ti lidé se mají hůř a hůř. To se tam objevuje v těch demokraciích.

Respondent, skupinové rozhovory v projektu „Eroze demokracie“, NMS 2023

Já to vidím z pohledu těch financí – to zdražování a nerovnost ohledně kvality potravin, které v zahraničí prostě jsou kvalitnější. Dávám to trošku do souvislosti s tím, že se tu změnil režim.

Respondent, skupinové rozhovory v projektu „Eroze demokracie“, NMS 2023

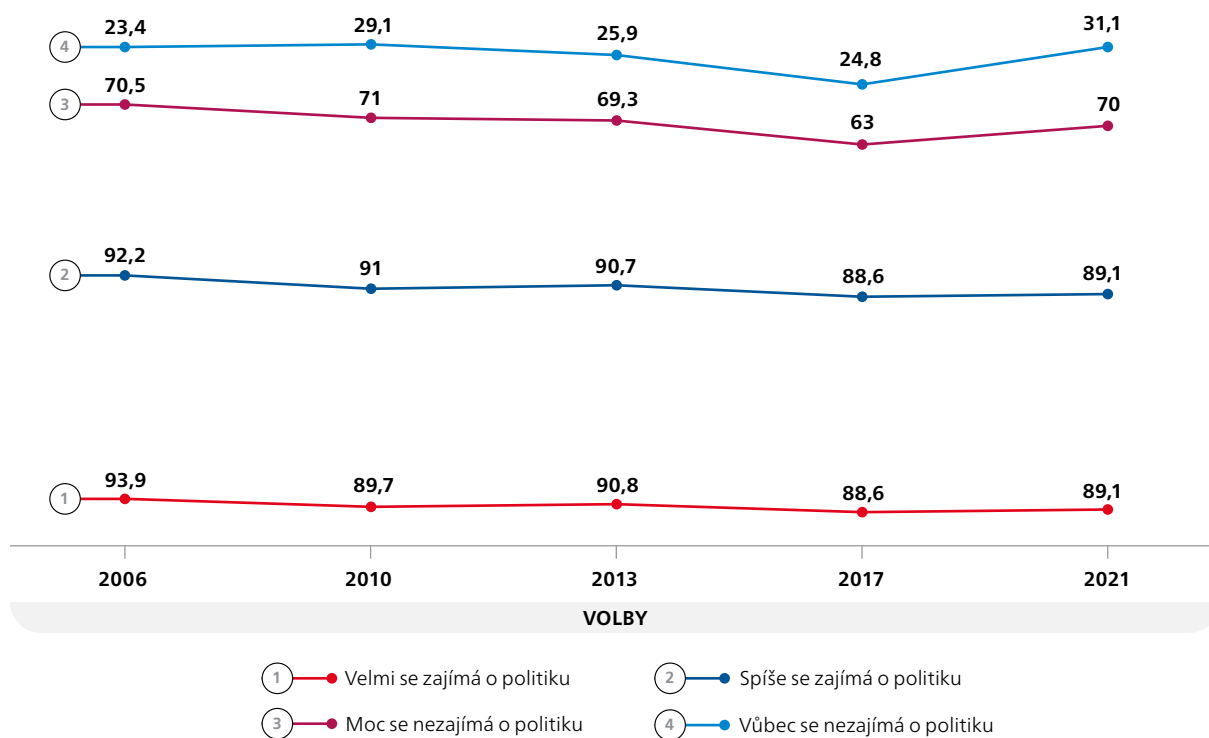
MOTIVACE, MOBILIZACE A POLITICKÝ ZÁJEM

Kromě socioekonomických faktorů mohou mít vliv na volební účast i další proměnné, například ty spojené s motivací občanů. Tato teze se opírá o jednoduchý předpoklad, že pokud lidé neprojevují zájem o politiku nebo nemají důvěru ve funkčnost politického systému, nevidí důvod v něm politicky participovat. Data o volební účasti v letech 2006–2021 tyto předpoklady bohužel potvrzují. Lidé vykazující velmi nízký zájem o veřejné dění chodí v mnohem menší míře k volbám než ti, kteří se o politiku velmi zajímají. Pro ilustraci, v roce 2006 byl rozdíl mezi těmito skupinami až 70 % (více graf 7).

Vliv na volební účast může mít i vnímání demokracie. Již jsme v předchozí části studie uvedli spojení mezi zhoršující se ekonomickou a sociální situací jedinců a jejich pohledem na fungování demokracie. Občané, kteří demokracii nedůvěřují nebo dokonce preferují autoritářský politický režim, nemusí cítit dostatečnou motivaci k účasti ve volbách. Proč vynakládat úsilí a čas na aktivitu, která je pro ně v konečném důsledku zbytečná? V letech 2013–2021 se voleb zúčastnilo zhruba 40 % těch, kteří nepovažovali povahu politického systému, ve kterém žijí, za důležitou. Tito lidé volili také v menší míře než ti, kteří by za určitých okolností preferovali autoritářský režim. Je možné, že občané, kteří nevnímají rozdíl mezi autoritářským a demokratickým režimem, jsou zároveň ti, kteří o politiku neprojevují zájem či se vyznačují nižším socioekonomickým statutem. Demokracii ani autoritářství nepovažují za cesty k vyšší kvalitě jejich života – nemusí už totiž věřit žádnému systému. Taková rezignace se poté projeví i jejich absencí u voleb (více graf 8).

Graf 7

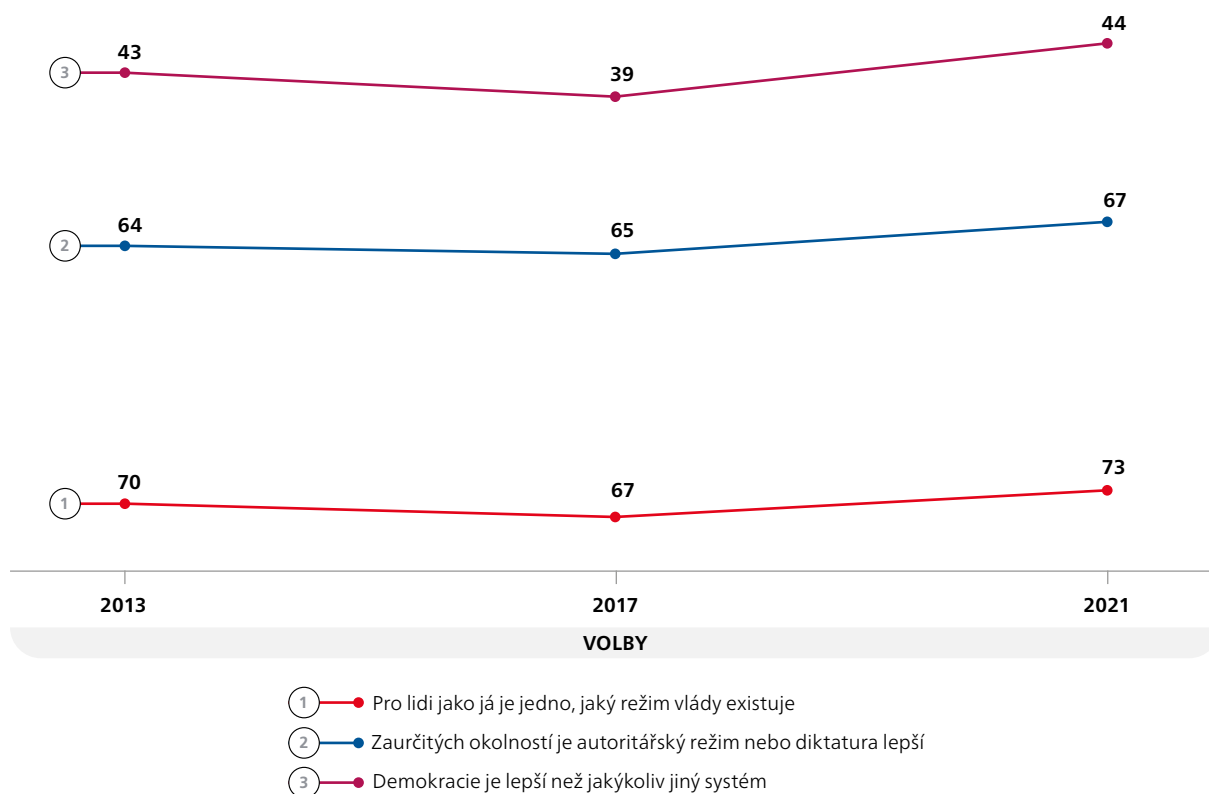
Volební účast podle zájmu o politiku (v %)

Zdroj dat: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Česká volební studie 2013–2021. Data jsou vážena. Vypočítáno autorkou.

Graf 8

Volební účast podle názoru na typ režimu

Zdroj dat: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Česká volební studie 2013–2021. Data jsou vážena. Vypočítáno autorkou.

Předkládaná studie efekt motivace testuje i za pomoci indexů vnitřní a vnější efektivity. Pokud se občan vyznačuje přesvědčením, že politický systém v jeho zemi reaguje na potřeby občanů (vnější politická efektivita), pozitivně to ovlivní jeho vůli jít k volbám. A dále ti, kteří mají pocit, že jsou schopni ovlivnit politické dění, mají opět větší tendenci se voleb aktivně zúčastnit (vnitřní politická efektivita). Zdali mezi proměnnými existuje nějaký vztah, osvětluje logistický regresní model, který prezentujeme na závěr studie.

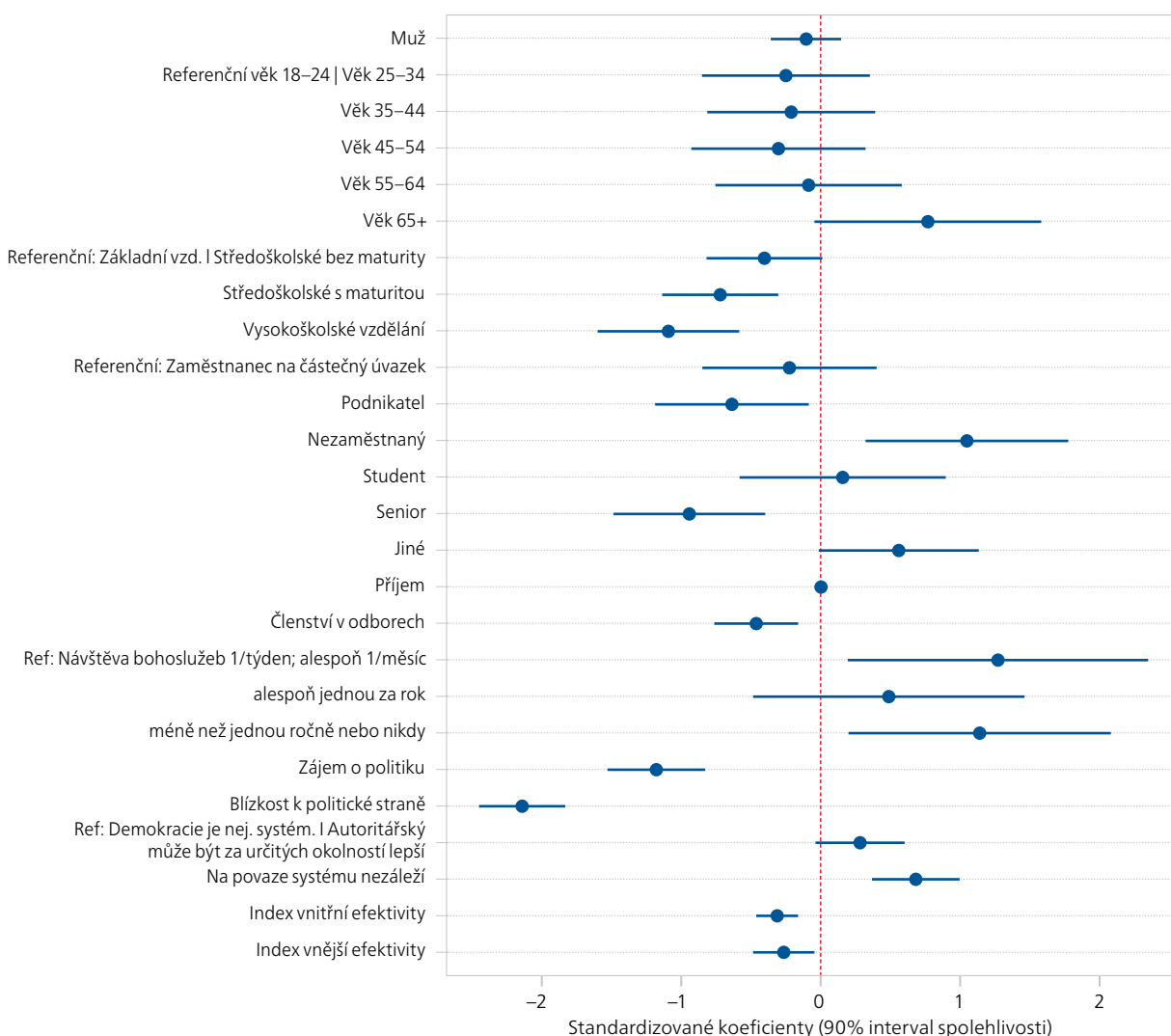
Ještě před ověřením toho, jak sociodemografie a motivace ovlivňují vůli a ochotu lidí chodit k volbám, se krátce zastavme u posledního podstatného faktoru – mobilizační efekt členství v organizacích nebo silné vazby na konkrétní politickou stranu. Teoretické předpoklady hovoří o tom, že lidé, kteří jsou aktivní například v náboženské komunitě či zájmových organizacích (například v odborech), jsou politicky a volebně aktivnější. Důvodem je mobilizace prostřednictvím právě oněch organizací a komunit. Obdobně občané, kteří deklarují blízkost k nějaké politické straně, jsou více mobilizováni k volební účasti než ti, kteří tuto blízkost nepociťují.

„TYPICKÝ“ AKTIVNÍ ČESKÝ VOLIČ

Na předchozích řádcích jsme uvedli teoretické předpoklady příčin vyšší či naopak nižší volební účasti na základě sociodemografických charakteristik jedinců, jejich motivací a možností mobilizace. Prvotní deskriptivní data i pravdě-

podobnostní modely tyto předpoklady potvrzují. Na závěr si všechny proměnné otestujeme v logistickém regresním modelu, který nám poodhalí míru vlivu, který jednotlivé proměnné na volební účast, respektive neúčast mají.

Graf 6
Binární logistický regresní model

Zdroj dat: Česká volební studie 2017 a 2021. N = 1450

P–hodnoty pod 0.05 naznačují, že vliv této proměnné je statisticky významný. V grafu zobrazeno tak, že pokud se interval spolehlivosti u faktoru dotkne osy, tak daný faktor nemá statisticky významný vliv na to, zda je jedinec nevolič.

Z modelu vyplývají následující závěry:

- **Věk:** Výsledky ukazují, že mezi různými věkovými skupinami nejsou statisticky významné rozdíly v šancích na to, že dotyčný nepůjde k volbám. Věk tedy není hlavním faktorem ovlivňujícím rozhodnutí o účasti u voleb.
- **Pohlaví:** Pohlaví nemá vliv na volební účast.
- **Vzdělání:** Čím vyšší je úroveň dosaženého vzdělání, tím nižší jsou šance, že jedinec nepůjde k volbám. Lidé s maturitou a s dokončeným vysokoškolským vzděláním mají výrazně nižší šance, že se stanou nevoliči ve srovnání s lidmi pouze se základním vzděláním.
- **Typ ekonomické aktivity:** Ve srovnání se zaměstnanci pracujícími na plný úvazek mají nezaměstnaní lidé vyšší šance na to, že budou absentovat u voleb. Naopak podnikatelé a senioři mají oproti zaměstnancům nižší šance na to, že nepůjdou volit. U jiných ekonomických skupin nebyl nalezen statisticky významný rozdíl ve vztahu k volební participaci.
- **Odbory:** Členství v odborech má pozitivní vliv na volební účast.
- **Zájem o politiku:** Zájem o politiku má silný negativní vliv na možnou absenci u voleb. Lidé, kteří projevují vyšší zájem o politiku, mají výrazně nižší šanci, že nepůjdou k volbám.
- **Stranická identifikace:** Blízkost k určité politické straně má velmi silný pozitivní efekt na volební účast. Občané, kteří pocítují afiliaci k určitému politickému subjektu, mají mnohem menší šanci absentovat u voleb než ti, kteří k žádné politické straně blízko nemají.
- **Postoj k demokracii:** Lidé, kteří souhlasí s tvrzením, že autoritářský režim může být někdy lepší než demokracie, mají výrazně vyšší šance stát se nevoličem ve srovnání s těmi, kteří demokracii považují za nejlepší systém vlády. Ti, kteří mají mírnější postoj k demokracii (např. „autorita může být někdy lepší než demokracie“), mají rovněž vyšší šance stát se nevoličem, ale tento efekt je méně výrazný než u extrémnějších názorů.
- **Názor na systém:** Čím vyšší je přesvědčení, že politický systém reaguje na potřeby občanů, tím nižší jsou šance, že jednotlivec bude nevoličem. Nadto lidé, kteří se cítí schopni ovlivňovat politické dění, mají nižší šance stát se nevoličem.

ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ

Studie o příčinách volební neúčasti českých občanů z velké části potvrzuje výsledky empirických výzkumů z jiných zemí. Na rozdíl od některých z nich se nicméně ukazuje, že věk sám o sobě nedokáže vysvětlit, proč mladí lidé nechodí k volbám. Vysvětlení je proto potřeba hledat i v dalších proměnných. Co však vyplývá z hloubkových rozhovorů s mladými lidmi, je potřeba kvalitnějšího a efektivnějšího občanského vzdělávání na školách. Zejména pro studenty se složitým rodinným zázemím, kteří nemají možnost probírat politiku a volby v úzkém okruhu příbuzných, je důležité, aby měli možnost získat potřebné znalosti a schopnosti ve škole. Nemáme na mysli pouze rozvíjení demokratických hodnot v rámci výuky, ale zejména přiblížení samotného aktu voleb žákům a studentům. Organizace voleb není v Česku ve své podstatě složitá, nevyžaduje po voličích registrace, přesto je mladí lidé považují za stresující moment a někteří bývají z celého procesu zmatení.

Ukazuje se, že ze sociodemografických charakteristik nejpozitivněji ovlivňuje volební chování vzdělání (které se zvyšuje právě s rostoucím věkem). Nejsilnější efekt se projevuje u lidí s vysokoškolským titulem – ti k volbám chodí častěji než lidé se základním vzděláním. Vzdělání je klíčem k rozvíjející se a aktivní občanské společnosti, ale rovněž blahobytu. Bohužel, v České republice jsou vzdělávací výsledky dětí determinovány sociálním původem. Přestože víme, že vzdělání je jeden z nejsilnějších předpokladů sociální mobility, český stát dlouhodobě podfinancovává veřejné školství. V důsledku toho děti ze znevýhodněného prostředí ve větší míře nedokončují střední, ale dokonce i základní vzdělání – například ve strukturálně postižených regionech země jde až o jednu šestinu ze všech žáků (viz Prokop 2020). Česko by mělo investovat do zlepšení podmínek pro vzdělávání (stále existují kvalitativní rozdíly u škol napříč republikou), ale také do intenzivní práce se sociálně slabými rodinami (například za pomoci sociálních pedagogů). Vedle pozitivních sociálních a ekonomických dopadů má vzdělaná společnost i lepší předpoklady pro vyšší volební participaci.

Vzdělání je úzce spjato s věkem i s ekonomickým postavením. Nejmenší podíly voličů nalezneme ve skupině nezaměstnaných, což bývají často i lidé s nižším vzděláním. Přestože nemáme data na individuální úrovni, je pravděpodobné, že mezi nezaměstnanými nalezneme

i poměrně velké množství lidí s exekucemi, které dále umocňují negativní efekt, pokud jde o ochotu jít k volbám. Pokud mají mít lidé motivaci zúčastnit se demokratického procesu, musí mít pocit, že systém „na oplátku“ dokáže reflektovat jejich životní situaci a zlepšit ji. Zde neexistuje jednoduché řešení a doporučení musí obsahovat sadu opatření ekonomické a sociální povahy (přísnější regulace exekucí, podporující nikoliv trestající sociální systém a další).

Nedůvěra v demokracii a stávající politický systém se ukazuje jako další problém. Občané, kteří by za jistých okolností byli ochotni preferovat autoritářský systém nebo mají dokonce pocit, že na povaze systému jako takovém vůbec nezáleží, mají větší pravděpodobnost absence u voleb. Navrátit jim důvěru v systém si vyžádá mnohem více, než apely na potřebu svobody a demokracie, jak často vidíme u neoliberálních politiků. Z výzkumů víme, že lidé ekonomicky a sociálně strádající, nerozlišují mezi demokracií a tržním hospodářstvím, které v neregulované formě produkuje nerovnosti. Nedostupné bydlení, drahé léky a potraviny, zhroucení zdravotní péče – to vše mají tendenci spojovat s demokracií. Nutnou, nikoliv však dostačující podmínkou pro posílení jejich důvěry ve stát (a demokracii) je zajištění kvalitních a dostupných veřejných služeb. Dokud bude platit stav, kdy téměř milion občanů nemá praktického lékaře, nejchudší rodiny vydávají na bydlení 40 % příjmů a ceny léků a potravin nadále rostou, zatímco příjmy jedinců nikoliv, budou mít strádající skupiny obyvatel stále důvod systémem opovrhovat. Pokud ale rezignujeme na snahy zapojit je do demokratického procesu, nebudou nadále politicky reprezentováni a ve veřejné debatě nezazní jejich agenda.

V neposlední řadě zmiňme roli odborů. V českém případě se prokázal jejich pozitivní efekt na volební účast. S členstvím v odborech získávají zaměstnanci další prostor pro sdílení názorů na politiku, princip organizování se za účelem prosazování jejich zájmů pro změnu může podporovat pocit vnitřní politické efektivity (tzn. „mohu věci měnit“). Naneštěstí počet členů odborů kontinuálně klesá a otázkou je také reálný stav jejich interní práce s aktivizací členů. Oproti západním zemím mají odbory v Česku znevýhodněné postavení, jelikož jsou společně s levicovými politickými stranami spojovány s politikou panující v zemi před rokem 1989. Zrodil se nám tak zají-

mavý paradox. Odbory jsou ze strany pravicových politiků a opinion-makerů neprávem spojovány s nedemokratickým předlistopadovým režimem a komunistickou ideologií, ve skutečnosti data prokazují jejich prospěšnost pro fungování demokracie. Cílem demokratických sil z obou stran politického spektra by mělo být navrácení respektu k odborovému hnutí, nikoliv jeho marginalizace. Podmínkou je funkční sociální dialog a přijetí celospolečenského konsenzu nad tím, že hájit zájmy pracujících organizovanou činností je i v liberální demokracii zcela legitimní. Pro čtenáře ze západní Evropy, kde jsou odbory stále respektovanými institucemi, může znít tento apel poněkud nadbytečný. I toto je však realita postkomunistické střední Evropy, kde neoliberální narrative o škodlivosti ochrany práv zaměstnanců na úkor volného trhu nachází úrodnou půdu.

ZDROJE

Blais, A. (2000). *To Vote or Not to Vote. The merits and limits of rational choice theory*. University of Pittsburgh Press.

Brady, H. E., Verba, S., & Schlozman, K. L. (1995). Beyond SES: a resource model of political participation. *American Political Science Review*, 89(2), 271–294. <https://doi.org/10.2307/2082425>

Grossmann, J., Jurajda, Š. & Zapletalová, L. (2023). *Dopady exekucí a nezaměstnanosti na podporu krajní pravice, levice a populismu v České republice v letech 2001–2017*. Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_11_2023_Exekuce_0728.pdf

Lijphart, A. (1997). Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma Presidential Address, American Political Science Association, 1996. *American Political Science Review*, 91(1), 1–14. <https://doi.org/10.2307/2952255>

Linek, L. (2013). *Kam se ztratili voliči? Volební účast v ČR v letech 1990–2010*. Centrum pro studium demokracie a kultury.

Martikainen, P., Martikainen, T., & Wass, H. (2005). The effect of socioeconomic factors on voter turnout in Finland: A register-based study of 2.9 million voters. *European Journal of Political Research*, 44(5), 645–669. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2005.00242.x>

Nevitte, N., Blais, A., Gidengil, E., & Nadeau, R. (2009). 'Socioeconomic Status and Nonvoting: A Cross-National Comparative Analysis'. In H.-D. Klingemann and I. MacAllister (eds.), *The Comparative Study of Electoral Systems*. New York, NY: Cambridge University Press, 85–108.

NMS. (2023). *Eroze demokracie*. Výzkumná zpráva z projektu.

Oppenhuis, E. (1995). *Voting Behavior in Europe. A comparative analysis of electoral participation and party choice*. Het Spinhuis Publishers.

Ostrá, D. & Merklová, K. (2021). Volby, demokracie a instagramová generace. In Šaradín, P. (Ed.), *Češi a demokracie v digitální době*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Prokop, D. et al. (2020). *Nerovnosti ve vzdělávání jako zdroj neefektivity*. PAQ Research.

Solijonov, A. (2016). *Voter Turnout Trends around the World*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/voter-turnout-trends-around-the-world.pdf>

Verba, S., & Nie, N. (1972). *Participation in America: Social equality and political democracy*. New York, NY: Harper & Row.

Wilford, A. M. (2020). Understanding the competing effects of economic hardship and income inequality on voter turnout. *Politics & Policy*, 48(2), 314–338. <https://doi.org/10.1111/polp.12344>

Wolfinger, R. E., & Rosenstone, S. J. (1980). *Who votes?* New Haven, CT: Yale University Press.

O AUTORCE

Daniela Ostrá je odborná asistentka katedry politologie a evropských studií Univerzity Palackého v Olomouci. Ve své výzkumné činnosti se zaměřuje na politický marketing, data-driven volební kampaně, politickou komunikaci, populismus a volební chování. Je absolventkou vzdělávacích programů Akademie sociální demokracie a PES Academy, pořádané Stranou evropských socialistů. Kromě odborné publikační činnosti příležitostně přispívá také do českých médií, například Deníku Referendum.

TIRÁŽ

Vydavatel:
FES Regional Office for International Cooperation
Democracy of the Future
Reichsratsstr. 13/5
A-1010 Vienna

Za obsah zodpovídá:
Johanna Lutz | ředitelka, Democracy of the Future
Tel.: +43 1 890 3811 301
X: @FES_Democracy
democracy.fes.de

Kontakt/objednávky: democracy.vienna@fes.de

Design: pertext, Berlin | www.pertext.de

Názory vyjádřené v této publikaci nemusí nutně odpovídat názorům Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) ani organizace, pro kterou autor pracuje. Komerční využití publikací FES není bez písemného souhlasu FES povoleno. Publikace FES nesmějí být použity pro účely volební kampaně.

ISBN 978-3-98628-731-3

© 2025

O PROJEKTU NEROVNÉ DEMOKRACIE

Nerovné demokracie jsou součástí projektu *FES Demokracie budoucnosti*. Jeho hlavním cílem je podpořit srovnávací analýzu příčin toho, proč nerovnost v hlasování, politické reprezentaci a dalších demokratických procesech poškozuje naše demokracie.

V sérii **Kdo (ne)má křeslo v parlamentu?** analyzujeme sociální zastoupení v evropských parlamentech. V sérii **Kdo (ne)volí?** se zaměřujeme na volební účast v evropských demokraciích z hlediska pohlaví, věku, sociální třídy a vzdělání.

Obě série přinášejí srovnávací studie a zprávy o situaci v různých zemích. Srovnávací studie nastiňují obecné trendy, zatímco zprávy o jednotlivých státech nabízejí samostatné analýzy zaměřené na danou zemi a její specifický národní kontext. Cílem je formulovat a otevřít diskusi o politických doporučeních pro rozhodovací orgány.

Více na webu:
democracy.fes.de/topics/inequality-democracy.

KDO V ČESKÉ REPUBLICE (NE)VOLÍ?

Proč na tom záleží: Tato zpráva se zabývá poklesem volební účasti v České republice, zejména mezi mladými lidmi, osobami s nižším vzděláním a sociálně znevýhodněnými občany, protože to představuje hrozbu pro rovné politické zastoupení a demokratickou legitimitu..

Hlavní závěry: Jedinci s vyšším vzděláním, ekonomickou stabilitou, politickým zájmem a vazbami na politické strany nebo odbory půjdou volit s vyšší pravděpodobností. Nejnižší účast je naopak mezi nezaměstnanými, mladými lidmi a těmi, kteří postrádají důvěru v demokracii.

Co doporučujeme: Posílit občanské vzdělávání, investovat do inkluzivního školství, regulovat exekuce, obnovit důvěru ve veřejné služby a podpořit legitimitu odborů jako demokratických aktérů.

